

Savenije, A., Van Lawick, J., & Reijmers, E. (2018)

Systemisch werken. Een relationeel kompas voor hulpverleners

Utrecht: De Tijdstroom, 229 pp.

Danny Keuppens*

Anke Savenije, Justine Van Lawick en Ellen Reijmers zijn de redacteurs en medeauteurs van het *Handboek Systeemtherapie* dat verscheen in 2008. Nu schreven ze samen *Systemisch werken. Een relationeel kompas voor hulpverleners*, waarmee ze zich richten tot alle hulpverleners die in hun werk systemisch willen kijken en die dus hun blik willen richten op de context waarin problemen en klachten zich voordoen.

Na een inleiding over de uitgangspunten en de opbouw, wordt in drie hoofdstukken het theoretische kader voor het boek uiteengezet.

In het eerste hoofdstuk laten de auteurs zien dat je door verschillende lenzen naar een familie kan kijken: een sociologische lens, een buitenstaanderslens, een familielens, een individuele lens ... Er zijn veel perspectieven mogelijk en die verschillende perspectieven beïnvloeden elkaar.

Het tweede hoofdstuk staat stil bij de geschiedenis en de uitgangspunten van de systeemtheoretische hulpverlening. De geschiedenis wordt hier kort verteld en komt elders in het boek verder aan bod. Er wordt veel verwezen naar recente boeken en artikels, waardoor het werk van klas-

* Master drama en systemisch counselor, werkzaam als contextbegeleider bij begeleidingscentrum Stapen vzw te Sint-Amandsberg.
E-mail: danny.keuppens@telenet.be

sieke auteurs als Watzlawick en Minuchin wat naar de achtergrond verschuift. De systemische bril van de auteurs is in de eerste plaats een sociaal-constructionistische bril. Dit komt ook tot uiting in de uitgangspunten die naar voor worden geschoven: naast begrippen als context, samenhang en feedback krijgen ook verhalen, meerstemmigheid en coconstructie de nodige aandacht.

De hulpverlener is het hoofdpersonage van het derde hoofdstuk. Zowel het gezin van oorsprong, de levenservaring en de opleiding van de hulpverlener, als de organisatie, de cultuur en de samenleving waar hij of zij deel van uitmaakt, zijn contexten die een invloed hebben op hoe een gesprek kan lopen. Het bewust zijn van en reflecteren op deze contexten is een belangrijke vaardigheid voor systemische hulpverleners.

In hoofdstuk vier tot en met acht wordt er ingezoomd op het hulpverleningsproces, met om te beginnen vragen als: wanneer gaan mensen naar de hulpverlening, welke vragen hebben ze, welke weg moeten ze afleggen om hulp te krijgen?

Daarna komen de kennismaking met de cliënt en de start van de werkrelatie aan bod. Er is aandacht voor de context waarin de hulpvraag wordt gesteld, voor de materiële en fysieke omgeving waarin de gesprekken plaatsvinden, voor het belang van een transparant werkkader en voor de verschillende manieren waarop een hulpverlener ruimte kan maken om te spreken.

Vanaf het eerste gesprek begint de hulpverlener de problemen in kaart te brengen. Belangrijk daarbij is het besef dat de vragen die de hulpverlener stelt ervoor kunnen zorgen dat mensen anders naar hun problemen en naar elkaar gaan kijken. Taxeren is dus op zich al een interventie. Vandaar dat systemische hulpverleners tijd maken voor een meerstemmige probleemomschrijving en aarzelingen van cliënten. Ze verkennen de effecten van problemen op relaties en ze brengen relevante relationele contexten in beeld aan de hand van genogrammen en tijdlijnen. Door mensen te vragen naar domeinen die goed lopen in hun leven en naar hun geprefereerde toekomst ontstaat er een idee van waarover het moet gaan in de verdere gesprekken.

Bijzonder boeiend zijn de hoofdstukken over positionering en setting. Hoe een hulpverlener zich opstelt, wordt beschreven als een daad die vraagt om

reflectie. In een sociaal-constructionistisch kader zal een hulpverlener de expertpositie vermijden en – afhankelijk van de context – streven naar een positionering die omschreven kan worden als collaboratief werken, meerzijdig inleven, niet-weten of waarderend verbinden. Als hulpverleners onder druk komen te staan, kunnen een triadische positionering en een focus op wat voor cliënten steunend werkt een houvast bieden.

Het hoofdstuk over setting draait om de vraag: met wie wordt er gesproken? Het kan gaan om gesprekken met een individu, met paren, met ouders, met families of met groepen. Deze verschillende settings worden telkens verbonden met hun geschiedenis, met de aangewezen hulpverleningsrelatie en met de dominante ideeën die een rol spelen. Hierdoor gaat dit hoofdstuk niet alleen over setting, maar ook over veel andere systeem-theoretische ideeën die blijven inspireren. Zo is er bijvoorbeeld het denken over individuele systemische hulpverlening waarin niet de exclusieve intimiteit tussen cliënt en hulpverlener, maar het binnenbrengen van anderen op de voorgrond staat. Of nog: de relationele kijk op het zelf (iedereen is anders in verschillende contexten, iedereen heeft meerdere identiteiten) en op emoties (emoties zijn relationele boodschappen, ze zijn aangeleerd, verbonden met maatschappelijke normen en cultureel gekleurd). De beschrijvingen van dominante ideeën in dit hoofdstuk zijn een rijke bron voor brede hypothesen. Deze lens brengt last en druk in beeld die nog al te vaak onopgemerkt blijft. Tegelijk kan ze een spiegel zijn die je confronteert met je eigen normerend denken. Als willekeurig voorbeeld, enkele ideeën die kunnen meespelen in gesprekken met paren:

In de huidige tijd staat in de westerse maatschappij het belang van liefde en het romantische ideaal op de voorgrond. Er wordt intimiteit verwacht, steun, kameraadschap en ondersteuning van de persoonlijke ontwikkeling. Er is een persoonlijke verplichting om de relatie te doen slagen en de emotionele competentie die in relaties verwacht wordt is hoog. Een partnerrelatie wordt ook gezien als noodzakelijk. Geen relatie hebben of willen is lastig en wordt gezien als een tekort of een gebrek.’ (p. 111)

De volgende hoofdstukken beschrijven twee specifieke contexten waar systemische hulpverleners veel mee te maken krijgen. Deze hoofdstukken maken het voorgaande levendig en concreet.

In hoofdstuk negen gaat het over contexten waarin er een ‘individuele kwetsbaarheid’ meespeelt. Deze omschrijving krijgt in het boek de voorkeur op de medische term ‘stoornis’ die in onze maatschappij gangbaar is geworden in het spreken over psychische problemen. Een systemische hulpverlening onderscheidt zich hier van andere benaderingen door zich niet te richten op de psychiatrisch diagnose, maar op de wisselwerking tussen de individuele kwetsbaarheid en de context.

Hoofdstuk tien handelt over gezinnen waar er sprake is van meervoudige, complexe problematiek. In plaats van het veel gebruikte woord ‘multiprobleemgezin’ stellen de auteurs William Madsens term ‘multigestresseerd gezin’ voor (Madsen, 2007). Dit hoofdstuk beschrijft hoe hulpverleners in deze contexten kunnen vermijden om in een spiraal van machteloosheid terecht te komen door vast te houden aan een samenwerkingsgerichte positionering. Deze positionering organiseert zich rond vier vragen: ‘Wat hopen de familieleden te bereiken?’, ‘Welke belemmeringen zien zij?’, ‘Welke steunbronnen zijn er?’ en ‘Wat zijn de eerste stappen in wat er moet gebeuren?’

Het elfde hoofdstuk biedt een breed overzicht van de technieken en vaardigheden die systemische hulpverleners inzetten: systemisch vragen en relationeel luisteren, herkaderen en positief connoteren, vertragen en uitvergroten, externaliseren en ontschuldigen, visualiseren, non-verbale interventies en feedback, ... Omdat het overzicht zo breed is, kan er niet heel uitgebreid stilgestaan worden bij de verschillende technieken. Je wordt nieuwsgierig naar de methodische toepassing en naar concrete voorbeelden en illustraties.

Het boek sluit af met een korte epiloog over verandering. Het uitgangspunt is dat er steeds sprake is van een veelheid aan invloeden, waardoor het niet altijd precies te zeggen is waardoor er iets is veranderd. Het gaat altijd over een samenspel van factoren die de kans op verandering verhogen. Er wordt stilgestaan bij algemene factoren, die werkzaam zijn voor alle hulpverleningsmodellen, en bij specifieke factoren, die werkzaam zijn voor systeemtheoretische hulpverlening. Uiteindelijk behoudt verandering ook in dit boek haar onvoorspelbaar en raadselachtig karakter.

Ondanks het feit dat *Systemisch werken* minder lijvig en theoretisch is dan het *Handboek Systeemtherapie* biedt het een enorme rijkdom aan ideeën. De stijl van het boek – die wat kan verschillen naargelang de auteur die aan het woord is – is zeer toegankelijk. Anders dan het *Handboek Systeemtherapie*, waarin je een opeenvolging van perspectieven krijgt, volgen de hoofdstukken van dit boek in grote mate het verloop van een hulpverleningsproces, waardoor je als lezer een groot gevoel van samenhang krijgt. Het boek leest soms bijna als een verhaal. Dit wordt versterkt door een mooie vondst: in een groot deel van het boek wordt de blik gericht op één (fictieve) familie: de familie Dufour. De vignetten waarin deze familie wordt geschetst bieden heldere en treffende illustraties.

Bij het boek behoort ook een digitale leeromgeving. Daar vind je de tekst van het boek, een literatuurlijst per hoofdstuk en leuke extra's zoals links naar video's op internet. Echte aanvullingen – zoals een uitgebreide, overzichtelijke geschiedenis of een methodische uitwerking van de verschillende technieken – ontbreken een beetje. Hier liggen nog kansen.

Ik volgde vijf jaar geleden het leertraject *Systemische counseling* aan de Interactie-Academie. Voor een dergelijke opleiding zou *Systemisch werken* een uitstekend handboek kunnen zijn. Ik heb het boek met deze bril gelezen en ik vond het een plezier om de ideeën die ik destijds leerde kennen op zo'n frisse manier weer tegen te komen. Maar je kan *Systemisch werken* ook lezen zonder deze voorkennis, als introductie in het systeemtheoretisch denken. Kortom: een boek dat zowel een aangename kennismaking als een fijn weerzien kan zijn.

Literatuur

Madsen, W. C. (2007). *Collaborative therapy with multi-stressed families* (2nd ed.). New York: Guildford Publications.

